

Docentenhandleiding bij lesmateriaal project Aaltje

Groep 7 en 8 basisonderwijs

Het leven van een meisje rond 1800 in Smeerling

1. Inhoudsopgave

2. Wat is het project Aaltje?	3
3. Doelstellingen bij het lesmateriaal	5
3.1. Doelstellingen	5
3.2. Passend bij de kerndoelen	5
4. Suggesties voor het gebruik van het lesmateriaal	6
4.1. Uitvoering	6
4.2. Wie is Aaltje?	8
4.3. Opdracht 1 - Je familie in een stamboom	10
4.4. Opdracht 2 - Wat verandert in de loop der tijd in je omgeving	11
4.5. Opdracht 3 - Het leven van Aaltje en jou vergeleken	13
4.6. Opdracht 4 - Geld toen en nu, wat is het waard?	14
Antwoorden opdracht 4A	14
4.7. Opdracht 5 - Kleding toen en nu	17
4.8. Opdracht 6 - Zingen in het Westerwolds dialect	18
Antwoorden opdracht A	19
4.9. Opdracht 7 – Pandemieën en ziektes	20
5. Bijlage 1 Adviezen, inhoudelijke inbreng en gebruikte bronnen	21
6. Bijlage 2 Kerndoelen	22

© Dit materiaal mag vrijelijk gebruikt worden mits met bronvermelding. Hergebruik voor commerciële doeleinden is niet toegestaan. De docentenhandleiding is ontwikkeld onder auspiciën van de Historische Vereniging Westerwolde, <https://www.verenigingwesterwolde.nl>.

2. Wat is het project Aaltje?

In het Aaltje-project vertellen wij de verhalen van Aaltje en drie andere Smeerlinger kinderen. Wij laten op een kleinschalige manier iets zien van de verbinding tussen de mensen die in Smeerling woonden en hun verbinding met hun voor- en nageslacht, de gemeenschap, het landschap, de cultuur en de taal.

Het project Aaltje bestaat uit een aantal activiteiten:

1. Een uitgave van het publiksboekje 'Aaltje'. Vier generaties kinderen uit Smeerling in het Groningse Westerwolde'. Het boekje is te bestellen via info@aaltjesstee.nl.
2. Een Website <https://www.aaltjesstee.nl/> met meer achtergrondinformatie.
3. De Aaltje-wandeling in Smeerling.

De Aaltje-wandeling in Smeerling (plm. 4 km) voert u langs 6 plekken uit de verhalen van Aaltje, Boele, Wupke en Berend. Op de QR-codes van de paaltjes kunt u korte fragmenten uit de verhalen (in het Westerwolds) beluisteren.

De laatste stop van de wandeling is bij het voormalig Halminghstee. Dit is nu Gasterij Natuurlijk Smeerling. Hier kunt u na afloop van de wandeling naar het Aaltje-arrangement vragen (koffie/thee/fris en Aaltje-cake). Ook is hier het boekje 'Aaltje – vier generaties kinderen uit Smeerling in het Groningse Westerwolde' te koop.

4. Een lespakket voor groep 7 en 8 van het basisonderwijs.

Het publiksboekje 'Aaltje – vier generaties kinderen uit Smeerling in het Groningse Westerwolde' (52 blz.) is te bestellen via info@aaltjesstee.nl. Kosten: € 9,50 per stuk (inclusief verzendkosten).

Het boekje zal na 21 maart voor € 5,00 per stuk verkrijgbaar zijn bij:

- Gasterij Natuurlijk Smeerling
- MOW/Museum Westerwolde
- Streekhistorisch Centrum Stadskanaal
- Oude Stelmakerij in Sellingen (vanaf 3 april)

Het project wordt begeleid door een werkgroep bestaande uit Jan Bessebinders en Jan Huiges ([Stichting Smeerling-Metbroek](#)), Jeroen Kuipers ([Boswachter in Smeerling/Natuurmonumenten](#)), Kineke Kuper, Frits van Kouwenhove en Geert Volders ([Historische Vereniging Westerwolde](#)), Hesther Bakker, medewerker Communicatie & Educatie [Het MOW I Museum Westerwolde](#) en Hanne Wilzing (initiatiefnemer). De website [Aaltjesstee.nl](#) is gemaakt door Marten Fokkens van [realsite.nl](#).

Het 'Aaltje'-project wordt uitgevoerd door vrijwilligers en financieel gesteund door het Gebroeders Hesse Fonds en de Stichting Smeerling Metbroek.

De projectgroep die verantwoordelijk is voor het lesmateriaal bestaat uit:

- Kineke Kuper van de [Historische Vereniging Westerwolde](#)
- Hesther Bakker, medewerker Communicatie & Educatie [Het MOW I Museum Westerwolde](#)
- Frits van Kouwenhove van de [Historische Vereniging Westerwolde](#)

Voor vragen over, suggesties en aanvullingen op het lesmateriaal/docentenhandleiding kunt u ons bereiken via info@aaltjesstee.nl

3. Doelstellingen bij het lesmateriaal

3.1. Doelstellingen

Met het project Aaltje willen wij:

1. Het verhaal van Aaltje vertellen en daarmee van de mensen achter de essen. Smeerling ontvangt veel wandelaars en fietsers van buiten, maar wie waren en zijn de mensen achter de essen en de houtwallen? Hiermee zou de kennis, interesse en beleving van de leerlingen voor het natuur- en cultuurlandschap in Westerwolde en Smeerling in het bijzonder verdiept kunnen worden.
2. Leerlingen het besef van tijd en verbonden laten ervaren door de lange lijn te laten zien. Wij leven niet solo maar zijn verbonden met mensen voor ons, om ons heen en met het landschap waarin wij wonen.
3. Leerlingen aan de hand van de geschiedenis van Aaltje laten kijken naar aspecten van hun eigen even.
4. Een lokaal geaarde bijdrage aan het plezier in taal en geschiedenis van Westerwolde.

Het lesmateriaal is zo samengesteld dat het naar ons idee bijdraagt aan bovenstaande doelstellingen.

3.2. Passend bij de kerndoelen

De kerndoelen voor het basisonderwijs zijn gegroepeerd in een aantal domeinen. De domeinen waar het lesmateriaal zich op richt zijn **geel** gearceerd.

- Mondeling taalonderwijs
- Schriftelijk taalonderwijs
- Taalbeschouwing, waaronder strategieën
- Engels
- Friese taal
- Wiskundig inzicht en handelingen
- Getallen en bewerkingen
- Mens en meetkunde
- Mens en samenleving
- Mens en techniek
- Ruimte
- Tijd
- Kunstzinnige oriëntatie
- Bewegingsonderwijs

In bijlage 2 zijn van alle domeinen de kerndoelen vermeld. Die kerndoelen die in de opdrachten aan bod komen zijn **geel** gearceerd. In welke mate kerndoelen aan bod, hangt af van de wijze waarop de opdrachten in de klas kunnen worden aangeboden en uitgevoerd.

4. Suggesties voor het gebruik van het lesmateriaal

4.1. Uitvoering

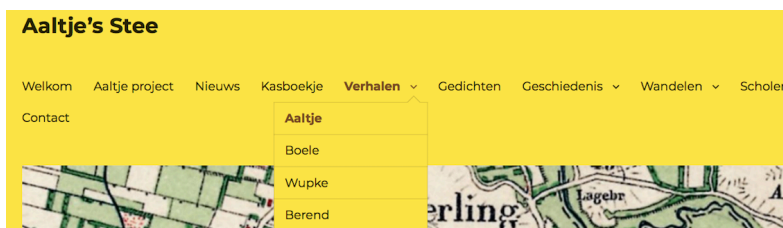
De opdrachten voor groep 7 en 8 zijn zo samengesteld dat er volop ruimte is om keuzes te maken. Qua omvang verschillen de opdrachten. Soms zit er ook een huiswerk aspect in, zoals bij opdracht 1 waar een familiestamboom wordt gemaakt. Gezien het aantal opdrachten en de tijd die sommige opdrachten vergen, ligt het niet voor de hand dat leerlingen alle opdrachten in een relatief korte periode zullen kunnen uitwerken. Er zijn in totaal zeven opdrachten die met het oog op de uitvoering van elkaar verschillen. Zo is opdracht 1 gericht op de individuele leerling, terwijl opdracht 6C een meer klassikale opdracht is. De meeste opdrachten kunnen goed in tweetallen of groepjes gemaakt worden. Door opdrachten in de tijd uit te zetten (bijvoorbeeld één keer per twee weken een opdracht te doen, die mogelijkterwijs passend is bij reguliere lesstof van dat moment) kunnen leerlingen na verloop van tijd alle opdrachten uitvoeren.

De opdrachten:

1. Je familie in een stamboom
2. Wat verandert in de loop der tijd in je omgeving?
3. Het leven van Aaltje en jou vergeleken
4. Geld toen en nu, wat is het waard?
5. Kleding toen en nu
6. Zingen in het Westerwolds dialect

De opdrachten kunnen het best in tweetallen of in groepjes worden uitgevoerd (uitgezonderd opdracht 1). De tweetallen/groepjes die een specifieke opdracht hebben uitgewerkt, kunnen na afloop hiervan een korte presentatie van hun uitkomsten voor de klas toelichten.

Op de website <https://www.aaltjesstee.nl/> staat onder Verhalen > Aaltje (<https://aaltjesstee.nl/aaltje/>) een aantal verhalen over Aaltje in zowel het Westerwolds als het Nederlands.

- Aaltje

Aaltien Hindriks Hoisingh
✱ Smeerling, 13 juni 1786
† Smeerling, 24 dec. 1853

Verder staan er verhalen over:

- Boele

Boele Halmingh
✱ Smeerling, 25 aug. 1839
† Smeerling, 3 dec. 1906

- Wupke

Wupke Wilzing
✱ Smeerling, 6 mrt 1933

- Berend

Berend A. Hanne Wilzing
✱ Smeerling, 7 sept. 1958

De verhalen, beginnend rond 1800 en eindigend in de 60'er jaren van de vorige eeuw, geven een beeld van een veranderende wereld in Smeerling waarin de nazaten van Aaltje meer en meer te maken krijgen met een grotere wereld waardoor gebeurtenissen elders gevolgen krijgen voor de besloten gemeenschap die Smeerling ooit was.

Deze verhalen vallen buiten de opdrachten, maar het is goed de leerlingen deze verhalen te laten lezen (het Westerwolds dialect kan dan ook goed geoefend worden!) om ook te ervaren hoe door de tijd een besloten gemeenschap meer en meer de grote wereld ervaart.

4.2. Wie is Aaltje?

Aaltje woonde in Smeerling. Smeerling is een buurtschap (es gehucht¹) tussen Onstwedde en Vlagtwedde in het Groningse Westerwolde. Westerwolde is een gebied met streekdorpen en gehuchten gelegen op zandgronden en klei in het noorden van het gebied. Het gebied Westerwolde (zie kaartje hieronder, groene lijn) kenmerkt zich door een sterk afwisselend landschap met een grootschalig zandlandschap, kleinschalig zandlandschap, open beekdalen, industriële veenkoloniën en randveenontginningen.

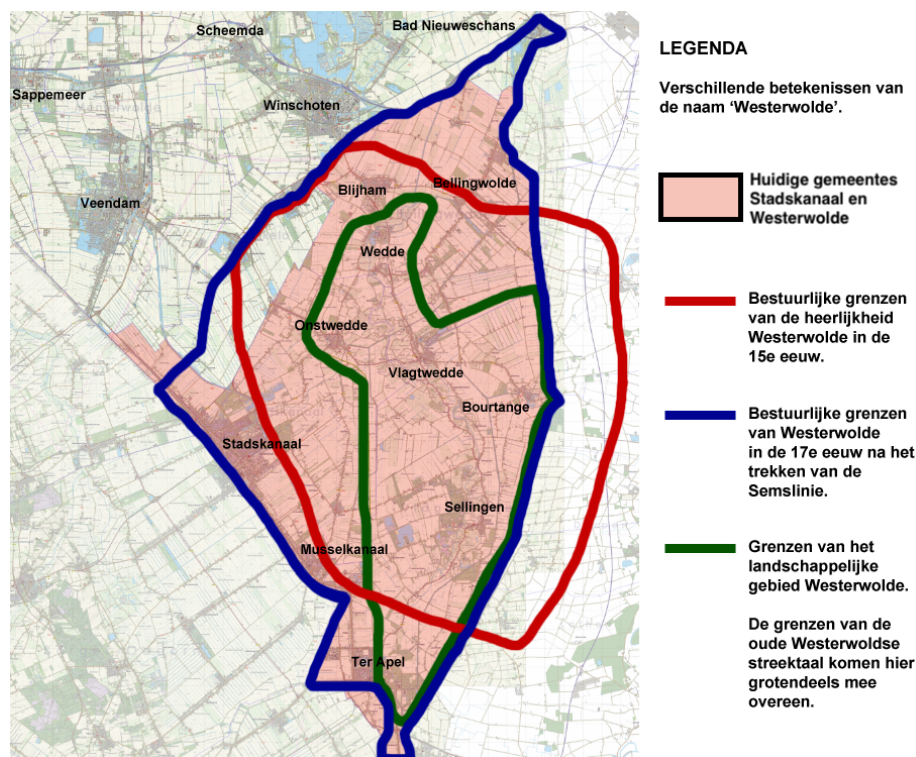
Westerwolde heeft een lange en rijke geschiedenis. Informatie over de geschiedenis van Westerwolde is te vinden op:

- <http://www.verenigingwesterwolde.nl/korte-kroniek-van-westerwolde>
- [https://nl.wikipedia.org/wiki/Westerwolde_\(streek\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Westerwolde_(streek))
- <https://web.archive.org/web/20090210185735/http://home.planet.nl/~bouw1003/dutch/detailswest.html#westerwolde>

Wat behoort tot het gebied Westerwolde is van een andere omvang dan het gebied dat behoort tot de gemeente Westerwolde. Deze gemeente bestaat sinds gemeentelijke herindeling van januari 2018 en is een samenvoeging van de gemeente Bellingwolde en Vlagtwedde.

In het leerlingenmateriaal is voor dit hoofdstuk een kaartje opgenomen waarin de ligging van Smeerling is aangegeven in het Westerwolde volgens de gemeentegrenzen van de 19^e eeuw.

Onderstaande kaart verduidelijkt de definities van de grenzen van het gebied Westerwolde.

Bron: Door Grönneger 1 - Eigen werk, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=27686253>

¹ Voor meer informatie over esdorpen zie 'De Essen van Westerwolde' Een interdisciplinair onderzoek naar de ligging en kenmerken in de periode 1832 tot heden' door H.Naaijer, https://www.rug.nl/research/kenniscentrumlandschap/mscripties/maschr_h_naaijer_de_essen_van_westerwolde_2019.pdf

Het is raadzaam in als inleiding op de opdrachten van het project Aaltje met de leerlingen te praten over Westerwolde, het gebied en de gemeente. Het zijn immers twee verschillende betekenissen. Meer kaarten van het gebied Westerwolde (ook oude kaarten) zijn te vinden door in Google (afbeeldingen) te zoeken naar 'kaarten Westerwolde'.

4.3. Opdracht 1 - Je familie in een stamboom

Deze opdracht sluit aan bij de stamboom van Aaltjes familie, zoals die voorkomt in het publieksboekje 'Aaltje'. In die stamboom van Aaltje zijn vijf generaties opgenomen. Doel van deze opdracht is dat de leerling de verbondenheid tussen verleden en heden ontdekt.

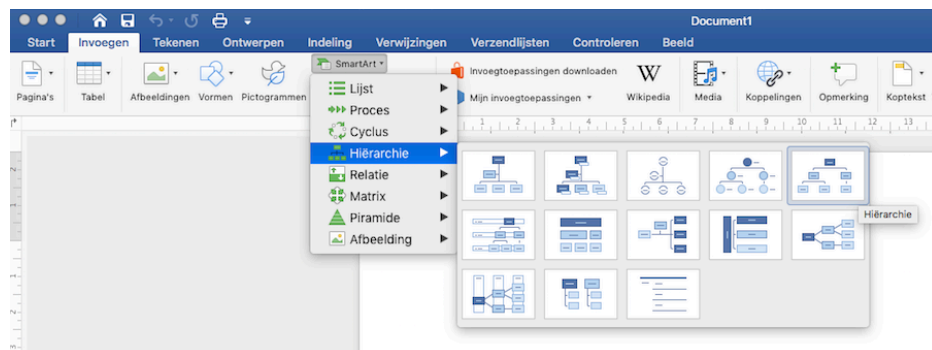
Deze opdracht kent een huiswerk component. De leerling moet immers thuis informatie (en materiaal in de vorm van foto's) vergaren. Indien foto's digitaal beschikbaar zijn, is het een optie om de stamboom ook in zijn geheel via de computer te gaan maken.

Wat deze opdracht wat gecompliceerd kan maken is als een leerling uit een samengesteld gezin komt, waarbij het moeilijk (soms onwenselijk) kan zijn onderzoek te doen naar de familie.

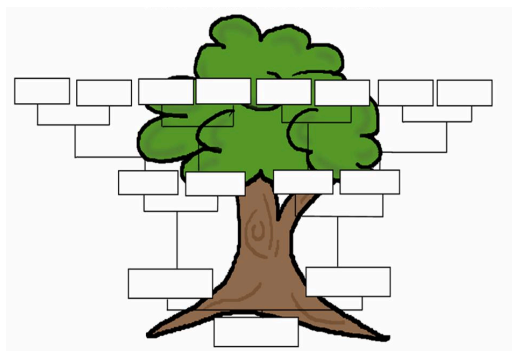
Bij het zoeken naar familiegeschiedenis kan ook gebruik worden gemaakt van internet. Zo zijn er websites waarin op familienaam gezocht kan worden, bijvoorbeeld <https://www.delpher.nl> (Delpher), <https://cbg.nl> (Centrum voor familiegeschiedenis), <https://www.genealogieonline.nl> (Genealogie online), <https://www.wiewaswie.nl> (WieWasWie).

Het gebruik van deze websites vergt enige kennis omtrent de eigen familie, maar vooral kennis over het samenstellen van zoekopdrachten en het kunnen interpreteren van resultaten van zoekopdrachten. Voor leerlingen van groep 7 en 8 kan dit weleens een stap te ver zijn. Als deze opdracht thuis met één van de ouders wordt gedaan, kunnen bovengenoemde websites wel verantwoord gebruikt worden.

Het samenstellen van de familiestamboom kan op papier gedaan worden, maar ook op de computer. Het programma Word leent zich goed voor het samenstellen van een stamboom. In Word zijn kant en klare sjablonen beschikbaar.

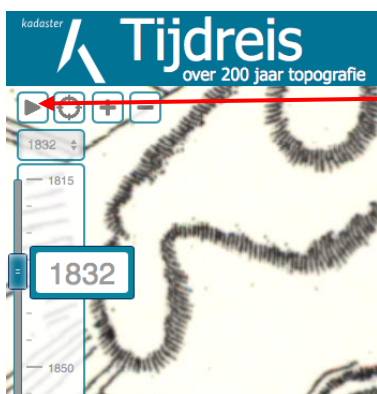
Als een leerling de uitwerking op papier maakt, kan hij/zij zelf bepalen hoe die stamboom eruit komt te zien. Voorbeeld:

4.4. Opdracht 2 - Wat verandert in de loop der tijd in je omgeving

Deze opdracht leent zich erg goed om de leerling een beeld te geven van veranderingen die in de loop van de tijd optreden in een landschap of omgeving. Als je ergens woont, ervaar je de fysieke veranderingen in de omgeving die zich in de loop der jaren kunnen voordoen na verloop van tijd minder bewust. Ze zijn immers deel gaan uitmaken van je dagelijks leven en vallen niet meer op. Doel van deze opdracht is leerlingen te laten kijken naar veranderingen die zich in 200 jaar hebben voorgedaan om de omgeving waarin zij wonen. Dat maakt je meer bewust van veranderingen in je omgeving.

De website <https://www.topotijdreis.nl> is daarvoor uitermate geschikt. In deze tijdreis-app kan de leerling plattegronden bekijken van verschillende jaren sinds 1815 en inzoomen op de stukjes die hij/zij wil zien. Zo kun de leerling bijvoorbeeld inzoomen op zijn eigen straat, of bekijken hoe de plattegrond van eigen stad of dorp door de jaren heen is veranderd. Eerste stap is plek op de kaart te zoeken die bekeken moet worden. Vervolgens kan dan via de slider (balk) links het jaartal aangegeven worden. De site geeft vervolgens per jaar de veranderingen op de kaarten aan.

Recordknop. Zet schuifbalk bij een jaartal, druk op de recordknop, verplaats de schuifbalk langzaam naar andere jaren en je krijgt een film van veranderingen door een periode.

Opdracht 2A betreft het raadplegen van Topotijdreis. De bedoeling is hier dat de leerling (of tweetallen) voor drie jaartallen de locatie/omgeving rondom zijn woning met elkaar vergelijkt. Dit vergt wel enige organisatie, immers de leerling moet drie afbeeldingen met elkaar vergelijken. Dat kan in de uitvoering van een sessie van Topotijdreis niet. Je kunt niet drie afbeeldingen van verschillende jaren naast elkaar op het beeldscherm laten zien.

Wel zijn er mogelijkheden om die vergelijking te maken:

1. Het maken van een schermafbeelding van elk jaar dat in Topotijdreis gebruikt.
 - a. Dit kan vanuit het programma Word zodat de leerling in één Word document alle drie afbeeldingen kan opnemen en eventueel uitprinten. Voor een goede handleiding hiervoor zie <https://support.office.com/nl-nl/article/een-schermafbeelding-of-schermopname-invoegen-56ade2ac-7285-4e7b-a0b1-40646b275703>
 - b. Ook kan gebruik worden gemaakt van de Printscreen toets op het toetsenbord. Korte uitleg:
 - Druk op de Print Screen-toets op het moment dat je een afbeelding van je scherm wilt maken.
 - Schakel over naar Word (toetscombinatie Alt-Tab of klikken op Word icoon in taakbalk) en gebruik de toetscombinatie CTRL + V voor plakken schermafbeelding.Als de leerling alle drie schermafbeeldingen in het Word document heeft, dan opslaan of uitprinten.
2. Als bij het raadplegen van Topotijdreis een browser gebruikt wordt zoals Chrome, Firefox, Internet Explorer of Edge kan vaak vanuit de browser een kopie gemaakt worden van het beeldscherm en na het overschakelen naar Word, geplakt (toetscombinatie CTRL + V) worden in het document.
3. Vanuit de browser het schermbeeld naar de printer sturen. Dat wordt met 10 tot 20 leerlingen wel een grote belasting voor de printkosten.

Opdracht 2C bouwt voort op opdracht 2B. De leerling moet hier proberen aan te geven door welke oorzaken veranderingen in de loop der tijd hebben kunnen optreden. Te denken valt hier aan uitbreiding van het aantal inwoners, veranderingen in werk (bv. afname van het aantal arbeiders werkzaam in de landbouw en toename van industrie), andere vormen van vervoer etc..

Opdracht 2D leent zich goed voor tweetallen, groepjes of een klassengesprek. Wat wil je en wat verwacht je aan veranderingen? Bij een klassengesprek kan ook worden ingegaan op bestuurlijke aspecten, wie bepaalt wat in een omgeving verandert, wie bedenkt de plannen voor de toekomst in jouw gemeente? Ook kunnen leerlingen op papier de omgeving tekenen zoals zij die over 10 tot 20 jaar willen of verwachten.

Bruikbaar zijn publicaties van gemeentelijke berichten zoals bestemmingsplannen/bouwvergunningen, zie:

- <https://www.westerwolde.nl/vergunningen-en-toestemming>
- <https://www.westerwolde.nl/bouwen-en-wonen>
- <https://www.westerwolde.nl/westerwolde-samen-verduurzamen>
- <https://terapelercourant.nl/gemeente>
- <https://hetstreekblad.nl/gemeente>

4.5. Opdracht 3 - Het leven van Aaltje en jou vergeleken

Kennis van gebeurtenissen die een rol spelen in je leven, was rond 1800 beperkter dan leerlingen nu ervaren. Nu is er een enorme informatiestroom waardoor je op elk moment van de dag op de hoogte bent van wat zich elders in de wereld afspeelt. De informatie waarmee Aaltje te maken, was van een andere inhoud en omvang. Deze opdracht wil leerlingen dat laten ervaren. Om dat te realiseren laten wij de leerlingen een tijdbalk maken waarin zij gebeurtenissen in die zij belangrijk vinden in hun leven en gebeurtenissen in hun dorp/regio of land/wereld plaatsen. Soms zullen leerlingen thuis informatie moeten opvragen als het gaat om hun eigen jeugd. Gebeurtenissen uit hun stad/dorp, regio of de wereld kunnen met behulp van internet opgezocht worden.

Door leerlingen in tweetallen of groepjes over hun eigen tijdbalken te laten praten ontstaat een uitwisseling over wat zij belangrijk vinden in hun leven.

Een klassengesprek kan dienen die uitwisseling tussen leerlingen samen te vatten, informatiebronnen te bespreken en te wijzen op de vraag hoe betrouwbaar informatie kan zijn. De term 'fake news' is in dit verband goed te gebruiken. Zie ook de volgende websites <https://www.kb.nl/sites/default/files/brochure-slimmer-zoeken.pdf> en <https://www.mediawijsheid.nl/informatievaardigheden/>.

4.6. Opdracht 4 - Geld toen en nu, wat is het waard?

Geld toen en nu is voor de leerlingen een echte rekenopdracht. Leerlingen krijgen uit het kasboekje van de voogd voor twee jaren te zien wat de voogd van Aaltje voor haar heeft uitgegeven. Ook kunnen zij zien wat er aan ontvangsten binnen kwam. De vorm waarin de twee jaren uit het kasboekje gepresenteerd wordt, is een transcriptie van het originele kasboekje. Aan het begin van de opdracht is een afdruk van twee pagina's uit dit kasboekje opgenomen om leerlingen een beeld te geven van het origineel. Wel is in de transcriptie het originele taalgebruik gehandhaafd.

Voor de berekenen van de waarde van de toenmalige gulden naar euro's nu is gebruik gemaakt van de website <http://www.iisg.nl/hpw/cpi.php> van het International Institute of Social History.

1793

Value of the Guilder / Euro

fl 1.00 in the year 1793

has a "purchasing power" of

fl. 20.97 (€ 9.51) in the year 2018

1797

Value of the Guilder / Euro

fl 1.00 in the year 1793

has a "purchasing power" of

fl. 20.14 (€ 9.14) in the year 2018

Op basis van bovenstaande waarden is bij opdracht 4A gerekend met het gemiddelde van beide jaren, zijnde € 9,33.

Antwoorden opdracht 4A

Tabel 1

Uitgave 1793	Gulden	Stuiver	Duit
Den 2 Janni an Hinderk Jans uitgeven voor een paar schoenen die hij verdient (?) heeft bij Lukken (?) somma		1	10
Den 15 Januari an Hinderk Hanssens volgens Qwitans betaalt Rente agt gulden tin stüver		8	10
Den 6 Februari voor die pupile een doek betaalt somma			13
Den 8 Aprij an mijn heer pikkert betaalt voor een op zegent (?) mandaat an Harm Egberts vertont zoma		3	7
Den 11 Aprij voor die püpijle voor een beügel in een gespe			2
Den 15 maij voor de püpijle so Elke 'bijnenam' par hoosen .. daar voor betalt som		3	7
Den 16 maij voor die püpüle .. betalt voor schrijven .. oblegatis an HG Knoop Die zoma van			18
Dito verteert			2
			2

.. 22 majj 1793 ik onder geschreven .. som ontvangen te hebben van Boele Als voornoemt over het minderjarig dogter van Hendrik Joestens.... Lukkiijn Hemsens present.... Die zoma van hondert gûlden... 100 gûlden dient voor kwitens	100		
Den 6 Jünij voor die pupile			
Twe ondersten (?) betalt som		10	
Dito een bossijn betalt	2	6	
Dito een bosrok betalt	1	19	
Dito een rok betalt	2	13	
Den zulven verteert		3	
Den 28 Aügüsto 1793			
Bekenne ik onder geschreven ontvangen te hebben van Boele Halm Als voormont over het minder Jaarijg Dogter van Hendrik Joestens die zomma van viftig gûlden zegge van 50 gûlden dint voor Qwitantsi	50		
Harm Egberts (handtek)			
Den 28 otober an Henderk Gelling betalt voor geleverd Isser (?) zoma	1		
	21	120	6

Tabel 2

Uitgave 1797	Gulden	Stuiver	Duit
Den 26 Januaris an Hinderk Hanssens betalt vier Ja. Rent van een kapital van sisteg (?) gulden volgens zijn hant vertekent zoma	6		
Den 26 Maart an Tiebbe Raveling betalt voor twe doeken zoma	2	0	0
Dito een nette voor betaalt		15	
Den 14 April an Albert Freerk.. betalt voor schoenen makenen lappen de zoma Volgens zijn hant Albert Freerks (handtekening)	3	6	
Den 23 Aug voor de püpüle een Oriser Betalt met gouden stiften de zoomma volgens kwitansi	41	16	2
De 25 Augus an hijnder Gelling Smit betalt voor Iser Rongen in henken de zin	1	12	
Dito een paar hoosen voor		9	
	53	58	2

Tabel 3

	Gulden	Stuiver	Duit
Totaal jaar 1793 en 1797	74	178	8
Naar guldens gerekend	82	19	0
1 gulden toen is nu euro	€ 9,33		
Naar euro's nu	€ 765,06	(Alleen totaal guldens gebruikt)	

Het totaalbedrag dat de voogd voor twee jaren voor Aaltje heeft uitgegeven bedraagt € 765,06. Bij opdracht 4B heeft de leerling een beeld van de hoeveelheid zakgeld die hij voor twee jaren krijgt. Het is wel aardig dat eens te vergelijken met de uitgaven die Aaltjes voogd voor twee jaren in euro's heeft gedaan. Nog interessanter wordt het als de leerling de kosten van zijn kleding (zie opdracht 5A) hierbij ook betreft.

4.7. Opdracht 5 - Kleding toen en nu

Deze opdracht is bedoeld om de leerling een beeld te geven van de veranderingen in de betekenis van kleding, maar tegelijkertijd in de overeenkomsten. Kleding immers is een manier om je te onderscheiden, zowel vroeger als nu.

In de tijd van Aaltje was er een duidelijk onderscheid tussen kleding van vrouwen en die van mannen. Van vrouwen in een lange broek kijkt tegenwoordig niemand meer op.

Bij opdracht 5A kan de leerling zijn eigen kleding in beeld brengen in een overzicht. In de opdracht wordt niet gevraagd om ook de kosten van die kleding weer te geven. Het kan de moeite waard zijn de leerling te vragen zijn of haar ouders eens een schatting van die kosten te geven. Dat biedt de mogelijkheid deze uitkomst te koppelen aan de uitkomsten van opdracht 4A waar de voogd voor Aaltje in twee jaren € 765,06. uitgeeft (en niet alleen aan kleding).

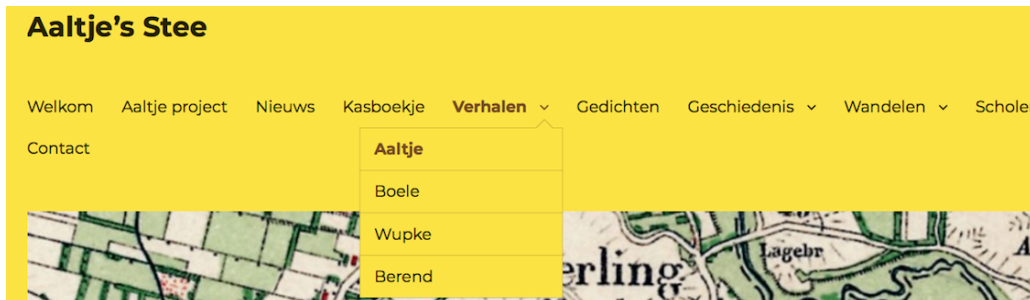
Opdracht 5B leent zich goed voor het uitwerken in tweetallen. De vier YouTube fragmenten zijn qua tijd vrij beperkt (3 tot 10 minuten), maar bieden een goede indruk van streekdracht. De NPO serie vergt beduidend meer tijd, elke aflevering duurt ongeveer 55 minuten.

Opdracht 5C kan in tweetallen of groepjes gedaan worden en spreekt voor zich. Als leerlingen de opdracht klaar hebben, kunnen alle uitwerking in de klas opgehangen worden en de makers kunnen dan aan hun klasgenoten e.e.a. toelichten.

Opdracht 5D geeft leerlingen de mogelijkheid een eigen kledingontwerp te maken. Deze opdracht is meer bedoeld als een individuele activiteit. Uiteraard kan dit ook in tweetallen of in een groepje. Als leerlingen de opdracht klaar hebben, kunnen alle uitwerking in de klas opgehangen worden en de makers kunnen dan aan hun klasgenoten e.e.a. toelichten.

4.8. Opdracht 6 - Zingen in het Westerwolds dialect

De verhalen over Aaltje en haar nazaten op de website (<https://aaltjesstee.nl/aaltje/>) zijn in zowel het Westerwolds als het Nederlands beschikbaar.

Om leerlingen het Westerwolds te laten ervaren, kunnen leerlingen in tweetallen of groepjes de teksten voorbereiden om ze daarna in de klas voor te lezen in het Westerwolds.

Hoe het Westerwolds (of varianten daarvan) gesproken werd, is goed te horen in de audiofragmenten van het Meertens Instituut, <https://www.meertens.knaw.nl/cms/nl/>. Het Meertens Instituut is een onderzoeksinstituut dat zich bezighoudt met de bestudering en documentatie van Nederlandse taal en cultuur. Het instituut geeft toegang tot veel verschillende goed toegeruste databanken, o.a. een dialecten databank met veel audio opnamen en soms scans van de aantekening die gemaakt zijn van de opnames door medewerkers van het Meertens Instituut. Voor de provincie Groningen zijn 134 audiofragmenten beschikbaar, <https://www.meertens.knaw.nl/ndb/#europa>.

Onderstaand overzicht geeft het aantal audio-fragmenten weer voor Westerwolde:

- Bellingwolde (3)
- Blijham (1)
- Bourtange (1)
- Jipsingboertange (8)
- Onstwedde (2)
- Sellingen (3)
- Sellingerbeetse (3)
- Ter Apel (2)
- Ter Wisch (1)
- Veelerveen (1)
- Vlagtwedde (1)
- Vriescheloo (3)
- Wedde (2)
- Wessingtange (1)

De audio-fragmenten die in het lesmateriaal zijn opgenomen verwijzen naar enkele dorpen in Westerwolde. Deze opnames kunnen door leerlingen individueel worden beluisterd of klassikaal. Het is aan te bevelen leerlingen te laten luisteren aan de hand van de vraag 'waar gaat dit over, wat wordt er verteld?'. Laat leerlingen één of meer fragmenten beluisteren die in de buurt van woonplaats gesitueerd zijn.

In het project Aaltje is ook het lied 'Smilke' geschreven dat gezongen wordt door Josien Bakker. Zie <https://www.dvhn.nl/groningen/Josiens-grote-liefde-voor-het-Gronings-25005226.html> voor artikel uit het Dagblad van Het Noorden over Josien Bakker. Het lied Smilke is te vinden op Youtube, <https://youtu.be/W6f07xTsDwk?list=RDW6f07xTsDwk>.

De suggestie in het leerlingenmateriaal is om het lied met de klas in het Westerwolds op de melodie van het liedje 'Het dorp' van Wim Sonneveld te zingen. Het nodigt leerlingen uit zich te bekwamen in het dialect. In de voorbereiding hierop is het raadzaam om de tekst door iedere leerling een aantal keren hardop te lezen. Dat kan in tweetallen of groepjes, waarbij ze elkaar adviezen kunnen geven.

Hieronder staat de Nederlandse uitvoering van het lied.

Smeerling

ALS IK DOOR HET BUURTSCHAP KOM
KIJK IK ALTIJD EVEN TERUG
BENIEUWD OF IK HET NOG VIND
EEN ES, EIKEN IN HET GROENE WEILAND
DE PAARDEN VAN HALMINGH IN DE MIST
HET IS DE PLEK WAAR IK GEBOREN BEN
AAN DE ZOLDER HINGEN DE HAMMEN
KARNEMELK WAS ER OM TE DRINKEN
WATER KWAM UIT KOPEREN POMPEN
DE OUDE BOERDERIJ MET DE HEG ERVOOR
IN LANGE HOEVE TUSSEN DE ROGGE DOOR
HET MULLE ZAND EN LOPEN OP KLOMPEN

REFREIN:

OP DE WIPKAR MET MIJN VADER
ZIE IK DE OUDE EIKEN STAAN
IK WAS EEN KIND EN HAD GEEN LATER
GEEN VROEGER DIE VOORBIJ ZOU GAAN

HENSUMS IS KOREN AAN HET ZICHTEN
BOERVOOGD GEEFT HET BUURTSCHAP RICHTING

OPA SASSSEN HAART DE ZEIS OP HET SPIT
VRAUW HUGES KLOPT DE MATTEN
BAKKER NIEHOF BRENGT KRENTENBROOD
DAAR KOMT OSSEL DIE ZIJN MELKWEG RIJDT
MOEDER MELKT MET RODE ZAKDOEK OP
AALTJE SPEELT MET DE TOL
EN WUP RIJDT MET POPPENWAGEN
BEREND SCHARRELT OP HET BOERPLAK
BOELE SPRINGT IN EEN OUDE AARDAPPELZAK
ZO GING DAT IN DIE DAGEN

UITNODIGEND KWAM DE VLOED VAN NIEUWE TIJD
HET OUDE GEREEDSCHAP GING AAN DE KANT
DE COMBINE VERVING DE DORSMACHINE
DE TRACTOR VERVING HET PAARD
WUPKE WERD SOPHIE, MILAN KWAM VOOR GEERT
DE RUILVERKAVELING TEMDE DE WILDERNIS
DE RUITEN AA WERD RECHT EN TOEN WEER KROM
EN ZO HERHAALT ZICH ALLES
ACHTER DE ESSEN SCHIJNEN OUDE DINGEN
DE TIJD VAN TOEN IS VOORBIJ
MAAR DIT IS WAT ER OVERBLIJFT VOOR MIJ:
AARDING EN GOEDE HERINNERINGEN •

Antwoorden opdracht A

- Boerschop = buurtschap
- Ekkelbomen = eiken
- Wiemen = plaats aan zolder waar spek, vlees en worst opgehangen werd
- Wupkorre = wipkar
- Tiddeltop = tol
- Wöddels = (letterlijk) wortels

4.9. Opdracht 7 – Pandemieën en ziektes

Het doel van deze opdracht is leerlingen bewust te laten worden van veranderingen die hebben geleid tot een hogere levensverwachting. Tegelijkertijd hebben moderne ontwikkelingen geleid tot wereldwijde pandemieën, zoals de huidige Corona pandemie.

In dit hoofdstuk van het leerlingenmateriaal is er ook aandacht voor het verschil tussen stad en platteland. De leerling wordt ook gestimuleerd naar zijn eigen situatie te kijken.

De opdrachten kunnen leerlingen individueel, in tweetallen of in groepjes maken.

In het materiaal wordt veel gebruik gemaakt van statistische bronnen. Op Internet zijn veel statistische gegevens te vinden die een beeld geven van het verleden en heden. Als leerkracht kunt u tijdens klassikale momenten gewenste verdieping en duiding aanbrengen.

Op vragen als 'Waar leven de mensen het langst? Waar bevinden zich de ziekenhuizen? Waar worden de meeste medicijnen gebruikt? Waar zijn de mensen het zwaarst?' is de informatie te vinden op <https://www.volksgezondheidenzorg.info/onderwerp/atlas-vzinfo/inleiding#!node-kaarten>.

De relatie tussen leven levensverwachting, opleiding en regio is te vinden op <https://www.volksgezondheidenzorg.info/onderwerp/gezonde-levensverwachting/cijfers-context/infographic> en aanverwante pagina's.

De laatste opdracht laat leerlingen nog eens samenvatten waardoor de gemiddelde leeftijd nu veel hoger is dan rond 1850:

- Meer kennis over ziektes.
- Beschikbaarheid vaccinaties en betrouwbare medicijnen.
- Meer aandacht voor hygiëne (schoon drinkwater, riolering) en gezondere levensstijl.
- Groter aantal goed opgeleide huisartsen en grote spreiding goed geoutilleerde ziekenhuizen.
- Door consultatiebureaus goede begeleiding jonge kinderen.

5. Bijlage 1 Adviezen, inhoudelijke inbreng en gebruikte bronnen

Bij het samenstellen van het lesmateriaal is veel gebruik gemaakt van het internet. In het lesmateriaal is met voetnoten aangegeven van welke bronnen gebruik is gemaakt.

Daarnaast zijn adviezen en inhoudelijke inbreng van personen van belang geweest. Zo heeft Jenny Luppens een belangrijke inhoudelijke bijdrage geleverd aan het onderdeel over kleding (opdracht 5). Meer informatie over haar projecten is te vinden op <https://www.wildebloumkes.nl>.

Geert Volders van de [Historische Vereniging Westerwolde](#) heeft bij opdracht 4 'Geld toen en nu', ons gewezen op het International Institute of Social History, <https://iisg.amsterdam/en> waar de waarde van de gulden toen te herleiden is tot de euro van nu.

Reinie Pepping, groepsleerkracht van basisschool Willem Lodewijck in Bourtange heeft een vroege versie van het leerlingemateriaal van opmerkingen voorzien.

Verder zijn de adviezen Hanne Wilzing en het materiaal dat hij beschikbaar heeft gesteld van belang geweest voor het ontwikkelen van de opdrachten.

6. Bijlage 2 Kerndoelen

Mondeling taalonderwijs	
1	De leerlingen leren informatie te verwerven uit gesproken taal. Ze leren tevens die informatie, mondeling of schriftelijk, gestructureerd weer te geven.
2	De leerlingen leren zich naar vorm en inhoud uit te drukken bij het geven van informatie, het uitbrengen van verslag, het geven van uitleg, het instrueren en bij discussiëren.
3	De leerlingen leren informatie te beoordelen in discussie en in een gesprek dat informatief of opiniërend van karakter is en leren met argumenten te reageren.

Schriftelijk taalonderwijs	
4	De leerlingen leren informatie te achterhalen in informatieve en instructieve teksten, waaronder schema's, tabellen en digitale bronnen.
5	De leerlingen leren naar inhoud en vorm teksten te schrijven met verschillende functies, zoals; informeren, instrueren, overtuigen of plezier verschaffen.
6	De leerlingen leren informatie en meningen te ordenen bij het lezen van school- en studieteksten en andere instructieve teksten, bij systematisch geordende bronnen, waaronder digitale.
7	De leerlingen leren informatie en meningen te vergelijken en te beoordelen in verschillende teksten.
8	De leerlingen leren informatie en meningen te ordenen bij het schrijven van een brief, een verslag, een formulier of een werkstuk. Zij besteden daarbij aandacht aan zinsbouw, correcte spelling, een leesbaar handschrift, bladspiegel, eventueel beeldende elementen en kleur.
9	De leerlingen krijgen plezier in het lezen en schrijven van voor hen bestemde verhalen, gedichten en informatieve teksten.

Taalbeschouwing, waaronder strategieën	
10	De leerlingen leren bij de doelen onder 'mondeling taalonderwijs' en 'schriftelijk taalonderwijs' strategieën te herkennen, te verwoorden, te gebruiken en te beoordelen.
11	De leerlingen leren een aantal taalkundige principes en regels. Zij kunnen in een zin het onderwerp, het werkwoordelijk gezegde en delen van dat gezegde onderscheiden. De leerlingen kennen Regels voor het spellen van werkwoorden; Regels voor spellen van andere woorden dan werkwoorden; Regels voor het gebruik van leestekens.
12	De leerlingen verwerven een adequate woordenschat en strategieën voor het begrijpen van voor hen onbekende woorden. Onder 'woordenschat' vallen ook begrippen die het leerlingen mogelijk maken over taal te denken en te spreken.

Engels	
13	De leerlingen leren informatie te verwerven uit eenvoudige gesproken en geschreven Engelse teksten.
14	De leerlingen leren in het Engels informatie te vragen of geven over eenvoudige onderwerpen en zij ontwikkelen een attitude waarbij ze zich durven uit te drukken in die taal.

15	De leerlingen leren de schrijfwijze van enkele eenvoudige woorden over alledaagse onderwerpen.
16	De leerlingen leren om woordbetekenissen en schrijfwijzen van Engelse woorden op te zoeken met behulp van het woordenboek.

Friese Taal	
17	De leerlingen ontwikkelen een positieve attitude ten opzichte van het gebruik van Fries door henzelf en anderen.
18	De leerlingen leren informatie te verwerven uit gesproken Fries. Het gaat om teksten die informatie geven, plezier verschaffen, meningen of aanwijzingen bevatten over voor hen bekende onderwerpen.
19	De leerlingen leren zich naar inhoud en vorm in het Fries uit te drukken in situaties uit hun dagelijks leven waarin zij informatie vragen of geven over een onderwerp waarmee zij vertrouwd zijn.
20	De leerlingen leren informatie te verwerven uit teksten in het Fries in frequent voorkomende teksttypen (zoals artikelen in jeugdrubrieken, liedjes, verhalen).
21	De leerlingen leren eenvoudige teksten in het Fries te schrijven over alledaagse onderwerpen met het doel met anderen over die onderwerpen te communiceren.
22	De leerlingen verwerven een woordenschat van frequent gebruikte Friese woorden en strategieën voor het begrijpen van voor hen onbekende woorden.

De kerndoelen Fries zijn uiteraard alleen van toepassing voor het Friese taalgebied.

Wiskundig inzicht en handelingen	
23	De leerlingen leren wiskundetaal gebruiken.
24	De leerlingen leren praktische en formele reken- wiskundige problemen op te lossen en redeneringen helder weer te geven.
25	De leerlingen leren aanpakken bij het oplossen van reken-wiskundeproblemen te onderbouwen en leren oplossingen te beoordelen.

Getallen en bewerkingen.	
26	De leerlingen leren structuur en samenhang van aantallen, gehele getallen, kommagetallen, breuken, procenten en verhoudingen op hoofdlijnen te doorzien en in praktische situaties mee te rekenen.
27	De leerlingen leren de basisbewerkingen met gehele getallen in elk geval tot 100 snel uit het hoofd uitvoeren, waarbij optellen en aftrekken tot 20 en de tafels van buiten gekend zijn.
28	De leerlingen leren schattend tellen en rekenen.
29	De leerlingen leren handig optellen, aftrekken, vermenigvuldigen en delen.
30	De leerlingen leren schriftelijk optellen, aftrekken, vermenigvuldigen en delen volgens meer of minder verkorte standaardprocedures.
31	De leerlingen leren de rekenmachine met inzicht te gebruiken.

Mens en meetkunde	
-------------------	--

32	De leerlingen leren eenvoudige meetkundige problemen op te lossen.
33	De leerlingen leren meten en leren te rekenen met eenheden en maten, zoals bij tijd, geld, omtrek, oppervlakte, inhoud, gewicht, snelheid, en temperatuur.

Mens en samenleving	
34	De leerlingen leren zorg te dragen voor de lichamelijke en psychische gezondheid van henzelf en anderen.
35	De leerlingen leren zich redzaam te gedragen in sociaal opzicht, als verkeersdeelnemer en als consument.
36	De leerlingen leren hoofdzaken van Nederlandse en Europese staatsinrichting en de rol van de burger.
37	De leerlingen leren zich te gedragen vanuit respect voor algemeen aanvaarde waarden en normen.
38	De leerlingen leren hoofdzaken over geestelijke stromingen die in de Nederlandse multiculturele samenleving een belangrijke rol spelen, en ze leren respectvol om te gaan met seksualiteit en met diversiteit binnen de samenleving, waaronder seksuele diversiteit.
39	De leerlingen leren met zorg om te gaan met het milieu.

Natuur en techniek	
40	De leerlingen leren in de eigen omgeving veel voorkomende planten en dieren onderscheiden en benoemen en leren hoe ze functioneren in hun leefomgeving.
41	De leerlingen leren over de bouw van planten, dieren en mensen en over de vorm en functie van hun onderdelen.
42	De leerlingen leren onderzoek doen aan materialen en natuurkundige verschijnselen, zoals licht, geluid, elektriciteit, kracht, magnetisme en temperatuur.
43	De leerlingen leren hoe je weer en klimaat kunt omschrijven met behulp van temperatuur, neerslag en wind.
44	De leerlingen leren bij producten uit hun eigen omgeving relaties te leggen tussen de werking, de vorm en het materiaalgebruik.
45	De leerlingen leren oplossingen voor technische problemen te ontwerpen, deze uit te voeren en te evalueren.
46	De leerlingen leren dat de positie van de aarde ten opzichte van de zon, seizoenen en dag en nacht veroorzaakt.

Ruimte	
47	De leerlingen leren de ruimtelijke inrichting van de eigen omgeving te vergelijken met die in omgeving elders, in binnen en buitenland, vanuit de perspectieven landschap, wonen, werken, bestuur, verkeer, recreatie, welvaart, cultuur en levensbeschouwing. In ieder geval wordt daarbij aandacht besteed aan twee lidstaten van de Europese Unie en twee landen die in 2004 lid werden, de Verenigde Staten en een land in Azië, Afrika en Zuid-Amerika.
48	Kinderen leren over de maatregelen die in Nederland genomen worden/ werden om de bewoning van door water bedreigde gebieden mogelijk te maken.
49	De leerlingen leren over de mondiale ruimtelijke spreiding van bevolkingsconcentraties en godsdiensten, van klimaten, energiebronnen en van natuurlandschappen zoals vulkanen, woestijnen, tropische regenwouden, hooggebergten en rivieren.

50	De leerlingen leren omgaan met kaart en atlas, beheersen de basistopografie van Nederland, Europa en de rest van de wereld en ontwikkelen een eigentijds geografisch wereldbeeld.
----	---

Tijd	
51	De leerlingen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen en leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren.
52	De leerlingen leren over kenmerkende aspecten van de volgende tijdvakken; jagers en boeren; Grieken en Romeinen; monniken en ridders; steden en staten; ontdekkers en hervormers; regenten en vorsten; pruiken en revoluties; burgers en stoommachines; wereldoorlogen; Holocaust; televisie en computers. De vensters van de canon van Nederland dienen als uitgangspunt ter illustratie van de tijdvakken.
53	De leerlingen leren over de belangrijke historische personen en gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis en kunsten die voorbeeldmatig verbinden met de wereldgeschiedenis.

Kunstzinnige oriëntatie	
54	De leerlingen leren beelden, taal, muziek, spel en beweging te gebruiken om er gevoelens en ervaring mee uit te drukken en om er mee te communiceren.
55	De leerlingen leren op eigen werk en dat van anderen te reflecteren.
56	De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed.

Bewegingsonderwijs	
57	De leerlingen leren op een verantwoorde manier deelnemen aan de omringende bewegingscultuur en leren de hoofdbeginselen van de belangrijkste bewegings- en spelvormen ervaren en uitvoeren.
58	De leerlingen leren samen met anderen op een respectvolle manier aan de bewegingsactiviteiten deelnemen, afspraken maken over het reguleren daarvan, de eigen bewegingsmogelijkheden inschatten en daarmee bij activiteiten rekening houden.